

מסלול דרומי - נספח מס' I: פסל "עמודי הזית" ליד רמת רחל

סמוך לקיבוץ רמת רחל מתנוסס פסל יוצא דופן בצורתו, המטביע את חותמו על הנוף. הוא עשוי משלושה עצי זית נטועים על עמודים גבוהים. אין זה פסל בלבד, אלא אתר סביבתי שבמרכזו מונמנט ייחודי רב עוצמה המתנוסס למרחקים, והמסתיים בחלקו העליון בשלושה עצי זית. לאתר מוליכים שלושה שבילי גישה. בכניסה לכל שביל ניצב שער, העשוי מעצים שכאילו מושיטים ענפים זה לזה. שורות של עצי זית צעירים נמשכות מן המרכז לארבע רוחות השמיים.

המקום נועד לשמש אתר תיירות ובתוכנית להקים כאן טיילת ומצפור, גן צמחי בושם ופארק עצי זית. מן האתר ניבט הנוף המרהיב של בית לחם, הרודיון, ים המלח וירושלים, התורמים להדגשת עוצמתו וייחודו.

לאתר מוליכה כניסה ראשית, המכונה "שער הרודיון". את השער יוצרים שני עצי זית הצומחים מתוך פירמידות הבנויות מאבנים גולמיות, שכאילו מתבקעות מן השורשים. שביל אבנים עגולות מוליך למתחם ומסתיים בדרך עפר, המגיעה עד לעמודי הזית המזדקרים ממול. האתר מורכב מעמודי ענק כמו קלאסיים, המתנשאים לגובה של 15 מ' בקירוב והנשענים על בסיס מדורג. מכותרות העמודים צומחים עצי זית בני למעלה מ-70 שנה.

הפסל הוא מעשה ידי רן מורין, שגיבש את רעיון "הפיסול הצומח" ביחד עם בוטנאים מהפקולטה לחקלאות. כשעלה לראשונה הרעיון לשלב בקומפוזיציה אחת דומם וצומח, יצר האמן קשר עם הפקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית, ובמשך שנה נערכו ניסויים לטיפול צמחים שונים במיכלים בתנאים שונים ועקבו אחר גידולם. היתה זו גישה מדעית ומסודרת, שהובילה את הפסל לפיתוח רעיונותיו האמנותיים.

בשנת 1984 פנתה הקרן הקיימת לאמן רן מורין וביקשה ממנו ליצור פסל סביבתי באזור ירושלים. האמן ונציג הקק"ל סיירו בירושלים והגיעו בין השאר לראש אחד ההרים באזור רמות. בקרבת מקום, על רכס שועפט, קיימת מחצבה עתיקה, ששימשה לפי אחת הסברות לחציבת אבני המקדש, דבר שהיה ידוע לאמן. בסופו של דבר לא הוצב הפסל ברמות, אולי מחשש שיקומו בקרבתו מבנים שיסגרו על הנוף והמרחב, שלהם זקוק הפסל.

לאחר גלגולים רבים אותר שטח ליד קיבוץ רמת רחל. הפסל הכיר את השטח, שכן סבו נקבר בבית הקברות הצנוע של הקיבוץ, הגובל באתר. האתר נמצא על "הקו ירוק", לא רחוק ממוצב ה"פעמון", בין ירושלים לבית לחם והמדבר, דבר המעניק לו משמעות נוספת שהאמן לא היה מודע לה בתחילה. עצי הזית נבחרו מתוך מאות עצים באזור מבוא בית"ר, בשל צורתם. לכל ענף ולכל תנועה היתה חשיבות בקומפוזיציה. צורת פיסול זו דורשת דיוק ורגישות, המזכירים את הגישה היפנית לאמנות.

הפסל נועד לבטא את אחדות הזמנים ודרמטיוזיציה של הזמן החולף. מערכת השורשים העתיקים מגדלת עץ בהווה, והעץ, שהוא סמל הפריון, יוסיף ויגדל בעתיד. ניתן לראות בפסל אלגוריה לגורלו של העם היהודי, ששורשיו היו תלושים מן האדמה. לפסל גם אסוציאציות לגבול לשעבר, אך האמן לא ייחס כל משמעות פוליטית לפסל. לספרה 3 תפקיד חשוב ביצירה: שלושה עמודים, שלוש מדרגות משלושה כיוונים, שלושה עצים ומשולש ביניהם. המספר שלוש היה מקודש בתרבויות שונות, והוא בעל משמעות גשמית ורוחנית כאחת, כגון שלושה אבות, "על שלושה דברים העולם עומד..." השילוש הקדוש ועוד.

עץ הזית נבחר מכמה סיבות. עץ זה חזק ועמיד, ובעל מרקם ונוף התואמים את הקומפוזיציה. צבעו, הכסוף במקצת, תורם גם הוא את חלקו ליצירה. ואולם משמעותו הסמלית היתה השיקול המכריע. עץ הזית הוא אחד משבעת המינים שבהם נתברכה הארץ. הוא סמל ליופי, לרעננות ולפריון ומוגדר כעץ הנבחר. הפסל, העוסק בממד הזמן, מכיל עצים המבטאים צמיחה מחודשת, על פי המחזוריות שבטבע. הדבר מדגיש את זמניותו של האדם והיותו בן חלוף.

הפיסול הצומח משתנה בהתאם לעונות השנה: פריחה, פירות ובמקרים מסוימים גם שלכת. כאשר נושבת הרוח נוצרת בפסל תנועה, המעניקה תחושה של שילוב ואחדות עם הטבע והסובב.

מוצב ה"פעמון"

ב-5 ביוני 1967, בשעה 18.10, קיבלה חטיבת ירושלים אישור מפקוד המרכז לכבוש את הכפר צור-בחר ואת מוצב ה"פעמון" שבפסגתו, הערוך כלפי רמת רחל. המח"ט הטיל את משימת הכיבוש על צוות קרב מהכוח שכבש את ארמון הנציב, ובמקביל הורה לגדוד אחר לנוע לרמת רחל ולהתקדם משם לעבר היעד.

צוות הקרב שיצא לפעולה כלל חלק מיחידת הסיור החטיבתית על גבי זחל"מים, 2 ג'פי תול"ר ו-3 טנקים. הצוות נע ליעדו בכביש ירושלים-בית לחם במגמה לתקוף את המוצב ממזרח - מעורפו. בעת התנועה בכביש הפתלתל התהפך אחד הטנקים ונפל לתהום. צוות הקרב המשיך בהתקדמות תוך ירי לעבר היעד. עם שקיעה, בשעה 18.44, הגיע הכוח לפאתי ה"פעמון". הטנקים פתחו בירי על המצדית שבמרכז המוצב ופיצחוה.

בחיפויס חדרו 17 מאנשי הסיירת לתעלות המוצב, כבשו את המצדית והחלו בטיהור הבונקרים והחפירות. שאר החיילים בשני זחל"מים נתקעו במבואות המוצב, ולא נטלו חלק בלחימה. במוצב התפתח קרב פנים אל פנים ובמהלכו טוהרה מרבית שטחו, ללא נפגעים לכוחותינו. בעוד הקרב נמשך קיבל מפקד הצוות הוראה להשלים במהירות את הטיהור ולשוב לארמון הנציב. הצוות החל להתרכז במרכז היעד, כאשר חייל מאותת בפנס לעבר גדוד

החי"ר שהתקדם מרמת רחל ופילס דרך בשדה המוקשים של המוצב. בשלב זה ביצעו חמישה חיילים ירדניים, שביקשו להיחלץ, התקפת התאבדות על הכוח, ועד שחוסלו הרגו חמישה מחיילינו. עתה הושלם הטיהור, והגיעו גם הזחל"מים שנתקעו במבואות המוצב. אחר כך השלים גדוד החי"ר את פילוס הנתיב בשדה המוקשים, וחבר אל צוות הקרב.

בעקבות כיבוש צור-בחר ומוצב ה"פעמון" נותקה למעשה ירושלים המזרחית מהר חברון, וכותרה מדרום.

רמת רחל - תולדות הקיבוץ

הקיבוץ, השייך היום לתנועה הקיבוצית המאוחדת (בעבר הקרוב היה שייך לאיחוד הקבוצות והקיבוצים), עלה על הקרקע במאי 1926. מיישביו הראשונים - אנשי גדוד העבודה על שם יוסף טרומפלדור. נקרא על שם קבר רחל אמנו הנמצא בסביבתו בבית לחם, והרמה הנשקפה על פניו אל מול בית לחם. במאורעות 1929 נהרסה רמת רחל על ידי ערבים שכנים, וב-1930 הוקמה מחדש. במלחמת העצמאות היתה המשלט החשוב ביותר בדרומה של ירושלים ועמדה בו זמנית מול התקפות הלגיון ממזרח והצבא המצרי (האחים המוסלמים) ממערב, וכמו כן סבלה מהתקפות הערבים המקומיים. בגבולו המזרחי של המשק אפשר לזהות את "עמדת יעקב" שהגנה על הגיזרה הרגישה במשק מול הכפר צור-באחר. העמדה, מגדל אבן בעל שתי קומות, נקראה על שמו של יעקב ברגר, מפקד ההגנה בירושלים, שנפל בקרב על חנייתה שבגליל ונקבר ברמת רחל. בקיבוץ ניצבת אנדרטה לזכר הנופלים על הגנתו ועליה כתובים דברי הנביא ירמיהו "ושבו בני לגבולס" (ל"א, ט"ז).

על גבעה רמה (818 מ' מעל פני הים), השוכנת בתחום הקיבוץ, מזהים אנו תל קדום, מקום משכן למבצר ולאדמון מפואר של אחד ממלכי יהודה האחרונים. בימי החשמונאים הפך המקום למרכז מינהלי ושב להיות יישוב רגיל בשלהי תקופת בית שני. היישוב נחרב עם חורבן ירושלים והיה לבסיסו של הלגיון העשירי הרומאי. באמצע המאה החמישית לספירה הוקמו בו כנסייה ומנזר ביזאנטיים שנקראו קתוסמה. יישוב ערבי דל מהמאה השמינית לספירה חתם את תולדות המקום עד שגאלו אותו אנשי רמת רחל ב-1926.

שכונת "תלפיות מזרח"

זוהי שכונה עברית חדשה שראשית הקמתה ב-1972. מוכרת בשם "ארמון הנציב".

השכונה הוקמה שלושה ק"מ דרומית לשער יפו, על שני רכסי הרים בולטים שגיבא חוצה ביניהם. הנוף סביבה מרהיב עין. מדרום נשקף האתר אל מדבר יהודה. הכפר הערבי צור-באחר שוכן על הרכס ממול, ממזרח ים המלח ובקעת ים המלח, ממערב - השכונה הוותיקה תלפיות הטובלת בירק, ומצפון גבעת ארמון הנציב המוקפת חורשות אורנים.

מסלול דרומי - נספח מס' 2: טיילת ארמון הנציב

טיילת ארמון הנציב צופה על אחד הנופים המרהיבים ורבי המשמעות בעולם: העיר העתיקה של ירושלים וההרים העוטרים אותה, מדבר יהודה והרי מואב כרקע. האגן הפתוח לכל מלוא העין, חובק את העיר העתיקה וסביבתה מדרום, ומאפשר לעקוב אחר תולדות העיר לתקופותיה, החל מגרעין העיר על השלוחה הצרה של עיר דוד מדרום, המשך בעיר של ימי בית שני, שהתפשטה צפונה מערבה וכלה בעיר החדשה שמחוץ לחומות, על בנייניה רבי-הקומות.

הטיילת עוקבת אחר הטופוגרפיה הטבעית לאורך מדרון הרכס המתעגל. היא בנויה על קו פרשת המים, המפריד בין הניקוז של הים התיכון וים המלח, ובאופן כללי יותר - בין המדבר לארץ הנושבת.

הטיילת מהווה - ביחד עם ארמון הנציב והחורשות העוטרות אותו - את האלמנט הבולט ביותר בקו הרקיע מדרום לאגן העיר העתיקה. למעשה מדובר בשתי טיילות נפרדות באופיין ובזמן בנייתן: טיילת האס וטיילת שרובר. הראשונה שבהן - טיילת האס, הבנויה על רכס ארמון הנציב - נפתחה לציבור כבר ב-1986. אף שעיקר התצפית היא מטיילת זו, המקבילה בעיקרה לעיר העתיקה, קיימות נקודות תצפית מטיילת שרובר לאורך גרם המדרגות, לכיוון הר הזיתים ומדבר יהודה.

טיילת שרובר היא החלק השני, שנפתח לציבור ב-1989. הרעיון המרכזי בטיילת שרובר, אינו בניית שביל למטיילים, אלא יצירת מכלול שלם ותלת ממדי, המשתלב בנוף הקיים. הטיילת והגנים שלאורכה מקשרים בין אזורים השונים זה מזה. הטיילת היא בעלת אופי אורבאני, ועם זאת היא משתלבת בנוף המדברי המשיק לה. נקודות התצפית בטיילת שרובר, הבנויות מפרגולות עץ ונסמכות על עמודי אבן עם מטפסים, יוצרות מסגרת גדולה לתמונת הנוף הנשקפת לעיני הצופה.

קרבות מלחמת ששת הימים באזור ארמון הנציב

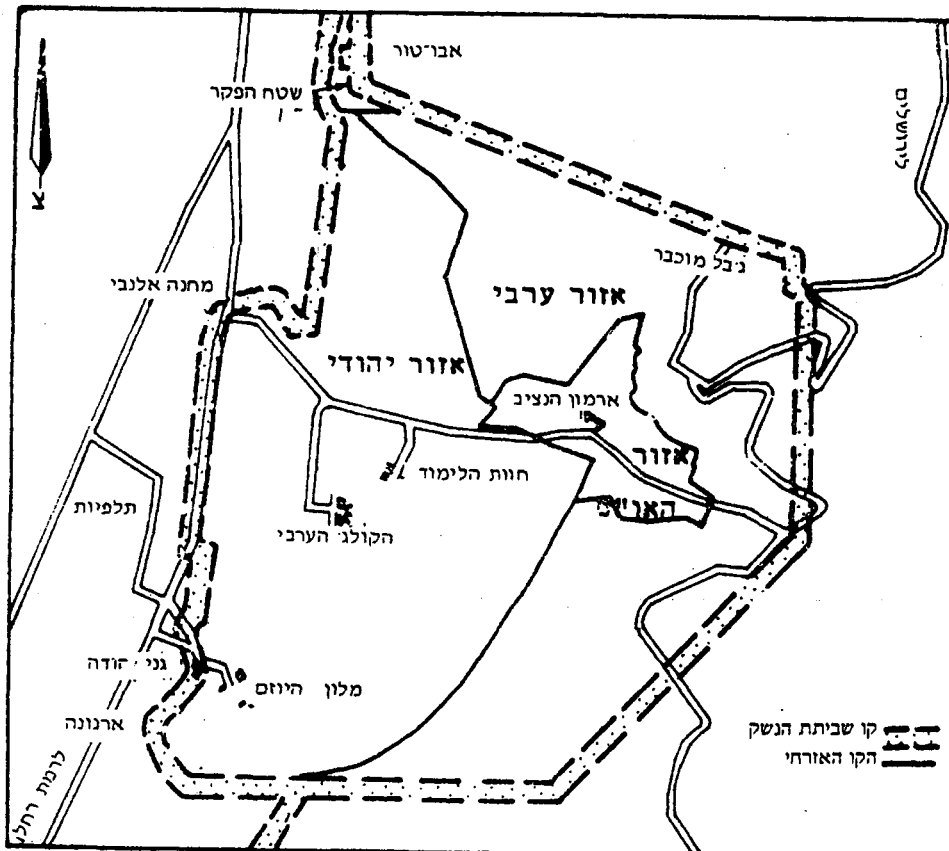
משפתחו הירדנים בהפגזה כבדה לאורך כל החזית שלהם עם ישראל, ב-5 ליוני 1967, היה ברור כי בעקבות ההפגזה תבוא התקפה. הם אכן עשו זאת, וכצפוי - בארמון הנציב, שטח מפורז שבו ישבו אנשי האו"ם בלבד ודבר לא הפריד בינו לבין תלפיות ממערב. הלגיון, שלא היה לו כאן נגד מי להתמודד, פלש וכבש בנקל את הארמון. כפעולת תגובה כמעט מיידית

נכנס גדוד מחטיבת ירושלים, ועמו סירת החטיבה, וסילק את הלגיון מחצר הארמון תוך שהוא שומר על כך שאנשי האו"ם לא ייפגעו. משם המשיך הכוח בפיקוד המג"ד הפצוע, סא"ל אשר דרייזון, אל "מוצב הנקניק" החולש על כביש בית לחם - ירושלים ולאחר קרב עז כבש אותו ובכך ניתק למעשה את הר חברון מירושלים.

כאן תמה פעולת התגובה וצה"ל נטל את היוזמה לידי. הכוח המשיך, אף שספג אבידות, בדרכו דרומה אל צור-באחר ו"מוצב הפעמון" שרבים חששו ממנו בשל ביצוריו ועקב לחימתם הנודעת של הלגיונרים. אך כיוון שחזית המוצב פונה אל רמת רחל, הירדנים ציפו להתקפה משם, וכוחותיהם הופתעו משבאו אליהם מאחור, מצור-באחר, והמוצב נכבש בקלות יחסית. בסוף הכיבוש ניסו אחרוני המגינים מן הלגיון להרוג באנשינו כפעולת התאבדות.

עוד באותו יום, 5 ביוני 1967, השתלט צה"ל על כל האזור המפורז של ארמון הנציב, ומעבר לו על אזור צור-באחר, ונוצר רצף מארמון הנציב בצפון עד לרמת רחל בדרום. אנשי האו"ם הושבו למקומם בארמון הנציב.

אזור ארמון הנציב, 1949-1967

מסלול דרומי - נספח מס' 2: אבו תור

נחזור לצהרי ה-6 ביוני 1967.

הלחימה בירושלים - בעיצומה. ההחלטה לשחרר את ירושלים המזרחית חייבה את כיבוש דרום-מזרח ירושלים כדי לאפשר לכוחות כולם לחבור לעיר העתיקה ולהיות מוכנים לכובשה. ארמון הנציב וסביבתו נכבשו ביום האתמול. כעת נותרו כמכשול עיקרי מוצבי "הקו העירוני", ובשכונת אבו-תור - ארבעת מוצבי הקו הירדניים שאוישו כל אחד מהם בכיתה + ארטילריה. כיבוש השכונה היה הכרחי. השכונה - גרעין מוצבים קשה - שעמדה כמכשול מדרום בדרך לעיר העתיקה. ואולם, בדרום ירושלים, בצהרי ה-6 ביוני לא היו כוחות צה"ל פנויים למשימה. הצנחנים היו מסובכים בקרבות רחוב בצפון-מזרח העיר, כשהשריון מסייע להם, וחטיבת ירושלים איישה את מוצבי הצפון. אחת השאלות החשובות שסכבה בראש פיקוד המרכז היתה: על ידי מי ואיך ייכבשו השכונות הדרום-מזרחיות של העיר?

בתדרוך למח"ט ירושלים, הורה נרקיס "להעביר כוחות מחטיבת ירושלים - לדרום". היה זה כוחו של מיכאל פייקס, גדוד אחד מהחטיבה. בדרכים שעקפו את ירושלים המופגזת נע הכוח מצפון לדרום - לשכונת אבו תור, ולבסוף הגיע למוצב הלולב הישראלי, כאן ממש ברחוב נעמי 21.

המוצב שולט (ואפשר גם היום להבחין בכך) במוצב לולב הירדני. בתוכנית שערך פייקס נקבע כי על ארבע עמדות הירדנים (לולב, אריה, בית המחלקה ובית התריסים הצהובים) יפשוט הגדוד בארבעה כוחות.

ב-15:45 החלו הקרבות. תוך כדי חילופי אש הדדיים החלו כוחות מחטיבת ירושלים להתקדם מזרחה. פלוגה שנעה בצפון אבו תור לכיוון מוצב התריסים הצהובים, נפגעה קשה מאש שנורתה לעברה - ונסוגה.

גם שאר הכוחות נתקלו בהתנגדות קשה ומפתיעה. כשחצו את "הקו העירוני" נקלעו לוחמי החטיבה לקרבות קשים, פנים אל פנים לעתים. כשחצה המג"ד את גדר הקו ליד עמדת "אריה", נתקל בלגיונר, עומד מעליו. החל מאבק שבסופו נפל הלגיונר. שלושה לגיונרים אחרים צצו לפתע. צרור שירה אחד מהם לעבר פייקס פגע בו.

"אני הולך, אין מה לעשות" - מלמל המג"ד, שניות מעטות לפני שמת.

דקות מעטות אחר כך הסתיימו הקרבות באבו תור.

לאחר הקרב נמנו הרוגי חטיבת ירושלים: 16 לוחמים וביניהם מפקדם - המג"ד מיכאל פייקס. אבו תור נכבשה, אף היא במחיר דמים כבד.

כל קרבות אבו תור, ובעצם רוב הקרבות בירושלים, התנהלו בשטח אורחי. עמדות הירדנים והישראלים היו בקצה השטח המאוכלס והמיושב. גם לאחר שנכבשת השכונה, היה על

לוחמי חטיבת ירושלים לנוע מבית לבית כדי לוודא שכל ההתנגדות תחוסל. "נחנא ביננא סלם" (אנחנו רוצים שלום) - היו שצעקו. באחד הבתים נמצאה אשה בסוף הריונה. האשה פונתה לבית החולים "שערי צדק" וילדה שם את תינוקה. ההוראה שלא לפגוע באוכלוסייה האזרחית נשמרה במלואה.

אבו תור נושאת אופי מיוחד בהשוואה לריכוזים הערביים האחרים בירושלים. הכפר משיק לאבו תור העברית (שכונת גבעת חנניה), ובמקום התפתחו יחסי גומלין בין יהודים וערבים, יותר מאשר בריכוזים האחרים.

הכפר הערבי אבו תור נוסד בשלהי מלחמת העולם הראשונה (אף שקומץ תושבים ישב במקום כבר בסוף המאה הקודמת). תושביו, שחלקם באו מחברון (הח'לילה), עסקו בחקלאות ובעיקר בגידול ירקות, ברעיית צאן ובעבודות חוץ בעיר החדשה. היה זה כפר דל, שתושביו העניים התיישבו במקום זה בשל הקרקעות הזולות, שנבעו מריחוקן מירושלים ומהתנאים הטופוגרפיים הלא נוחים.

חלק מהכפר ניטש על ידי תושביו במלחמת העצמאות ויושב בידי יהודים, רובם עולים חדשים. עד מלחמת ששת הימים היה זה כפר קטן, שפרנסת תושביו לא היתה מצויה. מיקומו המבודד יחסית וקרבתו לגבול הצרו אף הם את התפתחותו.

לאחר מלחמת ששת הימים זכה הכפר לשגשוג יחסי. הפיתוח העירוני הנמרץ של גבעת חנניה - היא אבו תור היהודית, סייע בעקיפין לפיתוחה של אבו תור הערבית, הן על ידי שיפור התשתית העירונית, והן על ידי מתן שירותים ומציאת עבודה בגבעת חנניה ובירושלים המערבית בכללה. בשנים האחרונות שינה הכפר את חזותו ללא הכר. נסללו רחובות ונבנו בו בתים חדשים רבים.

רח' עשהאל

ה"מצדית" ברח' עשהאל

כיום זוהי סימטה מנומנמת, אולם לפני מלחמת ששת הימים היה זה שטח הפקר שבוצר בידי שני הצדדים במסגרת "איכלוס הבתים", כך שהמרחק בין העמדות הירדניות לבין אלו הישראליות הגיע למטרים ספורים בלבד. גדר אבן הפרידה בין בתי התושבים הערביים מצד מזרח, שחלקים מהם הפכו להיות עמדות, לבין בתי היהודים מצד מערב. בבית הראשון ברח' עשהאל (ממערב) אפשר להבחין בשרידי עמדה ישראלית, בנויה בטון ומנוקבת בכדורים (לא היתה זו עמדה מאוישת בקביעות, אלא "מצדית" שאוישה רק בזמן מתיחות).

"שבעת הבתים" ו"עמדת אריה"

בסיור לאורך הרחוב ניתן להבחין כי הוא שומר על משהו מצביון הגבול גם כיום. אפשר לגלות את מה שנשאר מעמודי התיל של הגבול. העמדות הירדניות לאורך רחוב עשהאל נקראו "שבעת הבתים", והירדנים ביצרו אותם בהיותם בשטח ההפקר ובשטח "עובי הקו" הירדני. בהמשך הרחוב נמצאה העמדה הישראלית השנייה בשכונה, "עמדת אריה" (הבית התלת קומתי, הסמוך לחורשת העצים המוקפת חומה). מול העמדה שלנו ניצבה "עמדת אריה" הירדנית. בין השתיים התחוללו חילופי אש כבדים בתחילתה של מלחמת ששת הימים.

פרשת "בית השימוש"

התקריות המעטות שהיו בשכונה אירעו, לרוב, בעקבות ביצור הבתים בשטח ההפקר ובתחום "עובי הקו" - מעשה שהתפרש על ידי הצדדים כפגיעה בסטטוס קוו ה"מקודש". המפורסמת בתקריות אלו, שהפכה לסמל למצב האבסורדי שיצר "הקו העירוני", היא פרשת "בית השימוש באבו טור".

בבית חד קומתי ודל למראה, שני בתים דרומית ל"עמדת אריה", גרה משפחה ענייה ממפוני המעברות. לבית, שניצב על "עובי הקו" הישראלי, היה "בית שימוש" כפרי - במבנה נפרד בחצר. בשעות המתיחות הרבות הסתכנו בני המשפחה בצאתם לשם כי עמדת הלגיון ("עמדת אריה" הירדנית) היתה מרוחקת 50 מטר בלבד מביתן השירותים. יום אחד החליט אב המשפחה לשים קץ להסתכנויות החוזרות ונשנות ולבנות למשפחתו בית שימוש חדש הצמוד לבניין המגורים. והנה, יומיים לפני יום הכיפורים (1965), התקבלה בוועדת שביתת הנשק תלונה ירדנית על "בנייה ישראלית בשטח ההפקר, כנראה בית שימוש". בבוקר יום הכיפורים קיבל רס"ן טוביה נבות, אחד מנציגי ישראל בוועדה, הודעה דחופה מן האו"ם, לפיה דורשים הירדנים חקירה מיוחדת ומיידית בנושא. הוא ביקש לדחות את החקירה למחרת, בגלל קדושת היום, בהבטיחו שלא יחול שינוי כלשהו בסטטוס קוו עד לסיום החקירה.

לאחר כשעה הגיעה תשובת האו"ם ובה נאמר שהירדנים אינם אחראים לתגובה אפשרית של אחד מחייליהם - נוכח הפרת הסכם שביתת הנשק בידי ישראל (איום בפעולת "המשוגע התורן"?). וכך נערכה חקירה מיוחדת של הוועדה, בנוכחות קצינים ישראלים, ירדניים ונציגי האו"ם, עוד באותו יום הכיפורים. ובזאת לא בא הקץ לפרשה, שצמחה והתרחבה. צה"ל נאלץ לנקוט את אמצעי ההבטחה המקובלים לקראת אפשרות של תקרית: בקרבת מקום הוקמה עמדת פיקוד עם טלפון למיפקדת החטיבה, למיפקדת הפיקוד ולרמטכ"ל. הרמטכ"ל היה בקשר עם ראש הממשלה ושר הביטחון. כמה יחידות קודמו ואחרות הוכנסו למצב הכן.

הדיונים בפרשת "בית השימוש" ממלאים תיק עבה למדי בארכיון ועדת שביתת הנשק. כך, למשל, באחת מישיבות החירום (מס' 420 מיום 14 בפברואר 1966) מודיע יושב ראש

הוועדה: "כינסתי ישיבת חירום זו לרון בתלונת ירדן מס' 91 (לאותה שנה) העוסקת בבנייה כביכול על ידי הישראלים בשטח ההפקר בירושלים... בשעה 15.30 נכנסו הפועלים וחיילים ישראלים לשטח ההפקר והחלו לצקת גג חדש על מבנה שבהקמתו החלו לפני כן, וזאת למרות ההבטחות... ירדן תובעת חקירה והפסקת העבודה". בתגובה אומר סא"ל בידרמן (הנציג הישראלי): "מעולם לא הבטחנו להפסיק את העבודה. אם תושב ישראלי בנה לו בית שימוש, אין בכך לגרום למתיחות או להשפיע על השלום". והוא מוסיף עוד כהנה וכהנה טיעונים אודות הפרות ירדניות של החלטות הוועדה. עוד מחה על כי היושב ראש הסכים לכנס ישיבת חירום רק בגלל קובלנה זו. בנושא זה קיימה הוועדה ארבע ישיבות שנמשכו 18 שעות (פרוטוקול הדיון משתרע על 36 עמודים). בסופו של דבר נתקבלה, כצפוי, החלטת גינוי נגד ישראל - אך בית השימוש נשאר עומד על תלו.

סמוך למדרגות בסופו של הרחוב, בצל עץ התאנה, נעצור ונשקיף על נופיה של ירושלים ההיסטורית: הרי מואב באופק; בתחתיתם מדבר יהודה, שכאילו מאיים לנגוס בעיר ממזרח - ורק רכס הר הזיתים, וכפר השילוח במורדותיו, חוסס את איומי המדבר; נחל קדרון והרכס עליו נבנתה עיר דוד - הגרעין הקדום של ירושלים, בראש הרכס הר הבית ומסגדיו, מערבה ממנו הר ציון ובראשו כנסיית הדורמציון.

הכנסייה היוונית

בהמשך הרחוב משתרעת חורשת עצים מוקפת חומה. זוהי אחת מפנינות החמד של ירושלים. שטח זה הוא רכוש הכנסייה היוונית-אורתודוכסית ואפשר, עדיין, להבחין בסמל היווני-אורתודוכסי על החומה.

"אבי השור"

כאן המקום להזכיר מעט מתולדות השכונה רבת הקסם, שעגנון, בסיפורו "אבי השור" כתב עליה: "קראו למקום הזה 'אבי השור' על שום הזקן ושורו ועדיין אותו מקום קיים ושמו קיים". ואכן, אבו-טור (אבי השור - בערבית) היה כינויו של מפקד מוסלמי בצבאו של צאלח-א-דין, כובש ירושלים מידי הצלבנים, שנהג לרכוב על שור. כפרס על הצטיינותו בקרב ניתנה לו גבעה זו. למקום נודעת חשיבות גם לנוצרים, היות ואחת המסורות הנוצריות מזהה את גבעת אבו-טור כ"הר העצה הרעה". לפי מסורת זו ניצב כאן ביתו של הכוהן הגדול כיפא, ובו נערכה ההתייעצות (ונתקבלה "העצה הרעה") בדבר מסירתו של ישו הנוצרי למשפט הרומאים. זה גם הטעם לכנסייה הביזנטית הגדולה, בשטח היווני-אורתודוכסי, בראש הגבעה.

גבעת חנניה ובית יוסף

לפני 1967 קראו היהודים לשכונה - גבעת חנניה, על שם חנניה הכהן הגדול בתקופת בית שני (או על שם אחד מרעיו של דניאל בגלות בבל).

ב-1888 הקים יוסף ביי נבון (קונסול הולנד ובלגיה, מיוזמי מסילת הברזל מיפו לירושלים, אשר בנה שכונות רבות) בתחום הגבעה שכונה יהודית שנקראה על שמו - בית יוסף. שלום קונסטרום (איש עסקים ופעיל בהקמת שכונות) והבנקאי פרויטיגר (שוויצרי שהיה גם מיסיונר אף שפעל וסייע רבות להקמת שכונות יהודיות בירושלים) הצטרפו לנבון במבצע זה. במשך הזמן נטשו תושבי בית יוסף את השכונה מסיבות ביטחוניות, ובתיהם נתפסו בידי השכנים הערביים. ב-1948 נכבש חלקה העליון של השכונה בידי כוחותינו במסגרת "מבצע קלשון". החלק המזרחי, הנמוך, נשאר בידיים ערביות וקו הגבול חצה את השכונה.

האווירה בשכונה

את אווירת השכונה בשנים אלה, שלאחר מלחמת העצמאות, מתאר תושב השכונה - מי שהיה בצבא איש יחידת ה-101 - סא"ל (מיל') שלמה באוס: "הייתי סטודנט ונמאס לי לגור אצל עקרות בית ירושלמיות שספרו כמה מקלחות אני עושה וכמה 'חתיכות' אני מביא. הכרתי את הקו העירוני, ידעתי שעשרות בתים נטושים עומדים לאורך הקו, והשלטונות מתחננים שמישהו ייכנס אליהם. עשיתי סיור, היה זה בשנת 1955, ראיתי עשרות בתים נהדרים שעמדו ריקים באין יושב, במקום הזה היתה חורבה... הלכתי שבי אחרי הבדידות של המקום והכיף שלו. שתי מכוניות עברו פה ביום - המכונית של הלחם והמשאית של תנובה. אף אחד עם כסף לא רצה לגור פה. אמרו לי שבית זה שייך למסדר של סנט ג'ון, ואחר כך התברר לי שהבית הזה היה נקודת מפגש עם ה'שטינקרים' (מרגלים, מלשינים). איש לא רצה להתגורר בבית הזה - יצא לו שם של בית רפאים. ב-1948 נהרגו כאן יהודים מצליפות. בתחילת שנות החמישים נערכו כאן פגישות מחתרת של קנאים דתיים ולאחר מכן היו כאן שני מקרי רצח. קללת אלוהים רבצה על המקום. הלגינורים היו עושים בתוך שטח ההפקר, ולפעמים גם בשטח שלנו, כבשלהם".

עם זאת התאפיינה השכונה - בהשוואה לאזורים אחרים - בשקט יחסי, ואפילו במקרים של גילויי ידידות בין הצדדים היריבים: כגון פיתות ש"התעופפו ממדינה למדינה" בשעת מחסור אצל עקרת הבית היהודית, או זקן ערבי שמסר זר כלניות לאשה יהודיה. תרמה לכך העובדה שלא היתה זו שכונת עוני צפופה וכן שמשני צדי הגבול גרו אזרחים שלווים, ושמא היתה זו שליטת עמדותינו, בשל מיקומן הטופוגרפי הגבוה יותר, על אלה של הלגיון, שתרמה אף היא לשקט היחסי?

הקיוסק

ראשיתו של מרכז התיירות המרשים הוא בקיוסק קטן, שהקימו כאן הגב' שושנה שוורץ ובעלה ב-1959 - בתוך "ליפט" עץ, כעמוד לגדר הגבול. הקיוסק הפך לאטרקציה תיירותית, כאחד המקומות הבודדים שמהם ניתן היה לראות את העיר העתיקה. כל תקיעת מסמר, תיקון גג או הארכת קיר בקיוסק גרמו לעצבנות אצל הירדנים ולהגשת תלונות לוועדת שביתת הנשק.

על מקומו של קיוסק זה עומד היום המצפה ממנו אנו משקיפים כעת. המצפה היה נתון לשליטתן של כמה עמדות ירדניות. לדוגמה - מהבית שמאחורי המצפה בכיוון מזרח, בו מרפסת גדולה צבועה תכלת (נקרא אז "בית המחלקה"), וכן "עמדת אריה" הירדנית (ברח' עשהאל מאחור). מפעם לפעם היו החיילים הירדניים צולפים אבנים מעמדות אלו אל קבוצת התיירים שהתקבצו במקום. באותן הזדמנויות נדירות שבהן היו יורים באש חיה, היתה שושנה מזמינה את התיירים להשתטח על הכביש ליד הקיוסק. מדריכי התיירים היו נזהרים, ומוזהרים את התיירים, שלא להורות באצבע על הנוף - לבל יפרשו זאת הירדנים כתנועה גסה. לבסוף התרגלו הירדנים להימצאו של הקיוסק במקום והשלווה שבה לשרור בסביבה.

גיא בן הינוס

הגבול עבר ממזרח למיצפה, חצה את גיא בן הינוס ועלה לאורך החומה המזרחית של בית הקברות הנוצרי במורדות הר ציון. בגלל חילוקי הדעות בין הצדדים לא היה הגבול מסומן כאן בגדר - עמדות ירדניות נמצאו משני עבריו של הנחל (את חלקן אפשר לראות גם היום). העדר סימון כלשהו של הגבול באזור עורר, לעתים קרובות, בעיות של חציית הגבול ה"דמיוני" ברגליהם של בעלי חיים ואזרחים כאחד. "אזרח ירדני קטף תותים מעץ התות במשך חמש דקות בגיא בן הינוס", התלוננה ישראל. ירדן התלוננה גם היא על מקרים דומים. ועדת שביתת הנשק נאלצה לעסוק רבות במסדרי זיהוי לבעלי חיים "מסתננים" באזור.